

کورتە میژوویا

رێباز و قوتابخانیت زمانه‌وانی

عبدالوهاب خالد

پیشگووتن :-

ئەف ئەکولینە لە دوێف هژمارتەکا میژوووی بقی ئاوانی ژیری
هاتیە دابەشکرن :-

ئیک - سەرمتایەک بو میژووویا ئەکولینیت زمانه‌وانی .
دوو - زانستێ زمانه‌وانی ئۆل سەدا بیستێ : ئەف خالە ژێ دابەش دبیته
سەرئان بابەتا :-

۱- زانستێ زمانه‌وانی و زانستێ کومەلایەتی .

ب - فریدیناند دی سوسور (۱۸۵۷ - ۱۹۱۳) .

ج - بشتی (دی سوسور) ی .

سێ قوتابخانا بو نیاتگەری :-

۱ - دامەزاندنا قوتابخانا بو نیاتگەری یا ئەمیرکی .

ب - نوام چۆمسکی .

چار - پەراویزو ژیدەر .

ئیک - سەرمتایەک بو میژووویا ئەکولینیت زمانه‌وانی :-

دەمنی دەهینە سەر بابەتی (میژووویا ئەکولینیت زمانه‌وانی)

پیدافی بە لە بەراهنی بهینە سەر بەحسێ ولاتی هندی، کونیکەمین هەولدان

بو ئەکولینا زمانێ ل ویری هاتیە کەرن، ئەو ژێ ل سەدا شەشی (پ.ن)

دابوو، ل سەر دەستی زانایی هندی (پانینی - Panini)، کونەف زانایە

دەمیژووویا نغیسی دا دەیتە هژمارتن ئیکەمین زمانه‌وان و ژەهژی گوتنە بیژین

ئەف زانایە ل دائیرا مەعارفیت بەریتانی دا یی هاتیە وەسفرکەن کە فنترین

رێزمانقانی دیار ل جیهانی^(۱) .

(پانینی) ئیکەمین ئەکولینا زمانه‌وانییا گەهەشتی ل سەر زمانێ
سانسکریتی پێشکەش جیهانی کە، ئەکولینا فی زانای ژێ یا پیکهاتی بوو
ژەژمارکا پێناسیت تایبەتی و شەرئەکەنا چار هەزار یاساییت رێزمانییت
کورت ل سەر زمانێ سانسکریتی - کونیکتیا ئایینیا وانا پیرۆز (فیدا) یی
هاتبوو نغیسینی - هەر دوێ ئەکولینی دا (پانینی) گرفتاریت جوراو
جوریت دەنگی و سینتاکس (صرق) ی چارە سەرکەن و هەولدا پەیکەرەکی
- هیکل - جیکیر بو رێزمانا زمانێ سانسکریتی ئافاکەت، ئەوژی دا خەک
بشین سەردین ئایینی بئاوایەکی رەوان دەربیرن. ژبەر فی چەندی
(پانینی) یی هاتیە هژمارتن ئیکەمین کەس هەولدا ی ل رێزمانا زمانەکی
بەهکولیت^(۲) .

ژەهژی گوتنە، پەشتی (پانینی) چ دەنگیت دی دەمیدانا زمانێ دا
یلنە نەبوون هەتا ل یونانی زانستەک پەرورەدە بووی بو ئەکولینا راستییت
زمانی و ئەو زانست ژێ دقان هەریسێ قوتاغادا بووی^(۳) :-

قوتاغای ئیکتی :-

ل دەسپیکرنا ئەکولینیت زمانه‌وانی ل ولاتی یونانی ئەکولەرا پیتە

بلقەکی ژ لقیات زانیاریا زمانێ کە نو دگوتە وی لقی (رێزمان - Grammar).

ئەف رەنگی ئەکولینا ژێ بو چارا ئیکتی ل دەف یونانی پەیدابوون و

پەشتی وان فەرەنسیا ژێ ئەف رەنگی ئەکولینا بو خو ژوان گرتن، ئەف

زانستێ پەیدابوو ی ببلاتیکی پەشت ب زانستێ لوجیکی ئە (علم المنطق) د

بەست، ژەهژی گوتنە ئەو ئەکولین دزانستێ نەبوون و د تایبەتی نەبوون

ichung raitenera der griechischen, lateinischer, persischer
(und hermanischer sprache)

به لافکر و (بۆب) نه ئیکه مین زانا بوو لایه نیت و مک هه فی دناقه را فان زمانادا دهستینشان کرین و ریژیا وان هه میا بریه سه سه رچاوه کی (نژاد مکی - ریژگه هه کی)، به لکی بو فی چه ندی روزه لاتناسی ئنگلیزی (ولیه م جونز - W. Jones) نه وی ل سالاً (۱۸۹۴) ی مری، ل پیشیا (بۆب) ی بو فی چه ندی چوو بوو، کول سالاً (۱۷۸۶) ی تیپینی ل سه رفی بابهی به لاف کر بوون، به ل تیپینی (جونز) ی دهرته نگ بوون و هندی ناگه هین کو زانایا هه ست بگرنکیا به راورد کرنا زمانا کر بوول به ری سالاً (۱۸۱۶) ی، و دسه هندی را کو شانازی بو (فرانز بوب) ی نازفریت د دیار کرنا په یوه ندی دناقه را زمانی سانسکریتی و هندک زمانیت دینت ئوروی و ناسیای دی، به ل نهوا ژهژی کوتنه زانا (بۆب) ی هه ست کر کو به راورد کرنا نهوان زمانیت دچنه سه سه رچاوه کی دسیت بیته بابته ک ژانسته کی سه سه ربه خورا، چونکی چ زانا به ری (بۆب) ی د شروفه کرنا زمانه کی ناچه نا خو نه بر بوو بهر زمانه کی دی دا شیوی وی زمانی ل بن قه کولینی بهاریکاریا وی زمانی دی تر ناشکه را بکه ت.

ل قیری تشته کی دی بی هه ی دثیت بیژین: هه می گومان بو هندی دزقرن کو په یاد کرنا وی زانستی نوئی دوی ده می کیم دا کاره کی ژشیا نا (بۆب) ی مه ستر بوو نه گه ر به ری هینگی زمانی سانسکریتی نه هاتبایه شروفه کرن و لیکدان. سانسکریتی پشته قانا سی یی بوول گه ل لاتینی و گریکی کی کو (بۆب) ی دسه کولینا خودا پشت بی به سستی. د سه رفی چه ندی را هندیکه زمانی سانسکریتی به هندک سه خله تیت (سیفه تیت) دیار بیت هه یین کو چاکترین ریته بو به راورد کرنا ل گه ل زمانیت دی تر، بو نمونه نه گه ر شیویت په یفا لاتینی

(generis, genus, generum genera, genere..)

.. هتد به راورد کرنا ل گه ل شیویت گریکی (-geni, geneos, genos, ge- neon, genea..). هتد دفی به راورد کرنا دا نه ناگه هین چو نه ناجا. به ل نه گه ر بشیومکی سانسکریتی ل گه ل فان شیوا زیده بکه یین دی نه ناجامک بومه هیته گۆری بو نمونه (.. ganasan, ganasu, ganasi, ganasas, ganas..). هتد دهری خودانه کا سه ری دا بوقان شیویت بووری دی لایه نیت و مک هه فی دشیویت گریکی و لاتینی دا دیارین، نه گه ر بو نمونه په یفا (ganas) (دگریمانا خودا دانین کو نه فه قوناغا ئیکه یه و شیوی ئیکه یه نه فه پینگافه دی شروفه کرنا ناسان که ت و نه م دی شین نه ناجامی فی به راورد کرنا زانین کودشیویت زمانی گریکی دا دهنگی (s) چه ند که فتبته ناقه را دوو دهنگیت بزوی (العلة و الحركات - Vowels) یی که فتی.

پشتی هینگی هه ر دوان کاودانادا نه ویته مه باسکرین نه م دی شین

سه کولینا زمانی، به لکی نارمانجا وان (سه کولینا) دیار کرنا لایه نیت سه سه رچاوه کی بوو دزمانی دا هه روه هه نه فه کولین دهرته نگ و سنور سه سه ر بیفا. - معاری - بوون، ئانکول دوی سه لیقی بوون و گه لک د سه سه ر بوو. بیت راست و دروست ژ بو خویا کرنا راستی^(۱).

قوناغا دووی (قوناغا فیلولوژی)

فردینان دی سوسور (۱۸۵۷-۱۹۱۳) د وانیت خودا دبیژیت: قوتبخانه کا (فیلولوژی - زانیاریت زمانی - فقه اللغة)^(۲) هه ر ژکه هندا ل سه سه ر و ی بزافا زانستی ل سالاً (۱۷۷۷) ل سه سه ر دهستی زانا (فردریک ولف - Wolf Friedrich August) ی دهستی گریکی و نارمانجا فی نه سه سه ر زمان بوو، به لکی ل گه ل فی بزافی زانییت فیلولوژی گرنکیه کا زور سه سه ر تیگستیت نفیسیت که فن، و هه روه هه نه و تیگست شروفه و ناده کرن.

هه ر نه فه تشته بو پالده رک بو خودانیت وی بزافی، کو پته ی بیژوویا سه سه ر و داب و نه ریت و یاساییت کومه لایه تی و ئایینی و... هتد بدن، نهوان زانا شیوازیت رهخه ی دسه کولینیت خودا بکارینان و نارمانجا وانا سه سه ر مکی ژ سه کولینا هه می ئاریشیت زمانه وانی به راورد کرنا تیگستان بوو، نه و تیگستیت دده میت جیاواردا هاتینه نفیسین، نه فه به راورد کرنا سه سه ر هندی بوون دا زمانی تابه تین هه ر دانه رکی ژدانه ریت وان تیگستان بزائن، هه روه هه بو شیکارکردن و شروفه کرنا چه فه نگیت هندک زمانیت که فنیت شیوا و ئالووز (غامض) بوون، نه جهی گومانیه به نه گه ر بیژین، فان سه کولینا ریک بو (زانستی زمانه واینی میژووی) خوشکر، و مکی نه فه کولینا (ریشل - Ritchel) ی ل سه سه ر (پلوتس - Plautus) ی کری، کو نه ورزی پشکه ک بوو ژ سه کولینیت زمانه وانی. به ل رهخا فیلولوژی، ئانکو بکارینانا شیوازی رهخه یی دسه کولینیت فیلولوژی دا له نگیه کا مه زن یا هه ی، نه ورزی نه وه، کو نهوان رهخه گرا نه نها پشت بزمانی نفیسی دبه ست و گرنکیا خو هه می دانا سه سه ر زمانی یونانی - گریکی - ولاتینی که فن^(۳).

قوناغا سی

ده می زانایا دیارگری کو چیدبیت زمان ل گه ل ئیک دوو بهینه به راورد کرنا وی ده می قوناغا سی دهستی گریکی، و نه فه دیار کرنا هه نی سه سه ر تابه بوو بو گه شه سه ندنا (فیلولوژی به راورد - فقه اللغة المقارن - Com-parative Philology) و ل سالاً (۱۸۱۶) زانا (فرانز بوب - Franz Bopp) ی کتیه ک بنافی (ژ پرهویت سینتاکسی د سانسکریتی دا ل گه ل هه قبه ری که بو هندک پرهویت سینتاکسی دزمانیت نه لمانی و گریکی و لاتینی و فارسی دا - فی نظام تصرف اللغة السنسکریتی و مقارنته بالانظمة الصرفية المعروفة في اللغات اليونانية واللاتينية والفارسية والجرمانية -

Über das kom uationsystem der sanvkitorpache in Vergle-

گهينه نهجامه کی کو دهنگی (s) ژی دلاتینی دا بی بوویه (r) کهواته ژلای سینتاکس فه شیونیت سانسکریتی رهکن و یه که یه کا جیگیرو سنووردان و دزمانی گریکی و لاتینی ژی دا دقوناغیت سه رتهایی دا نهف شیوه هر هه بوون. هوسا بهایی سانسکریتی ده کولینیت بهارورد دا دیار دبیت، ههروه هاوهکی مه دنمونا پیشین دا خویا کری کو هه می دهنگیت (s) دزمانیت هندو-نوروبی دا بییت پاراستین. ل قیری خاله کا دی ژی هه یه دقیت روون بکهین کو جهی گومانن نینه زمانن سانسکریتی دیاراستنا هه می سه خله تیت دبیت زمانن دایکی دا سه رکه فتی نه بوویه. بو نمونه: پیرهوا بزوینا تیدا هاتیه گوهورین گوهورینه کا تهواو، و لگه ل هندنی نه توخمیت ره سه نیت زمانن سانسکریتی پاراستین ژبو فه کوله را بهایه کی تاییه تی هه بوو^(۷).

هر ل دمه کی نیزیك بو وی میژووی هژماره کا زاناییت دیار ده رکه فتن و هر ل وی ری چوون نهوا (بوب) ل چووی و نیک زوان زانا (جاکوب گریم - Jacob Grimm) بوو: دانهری فه کولینیت جیرمانی، کو کتیه ک بناقی (ریزمانا نه لمانی) دناقبه را سالیت (۱۸۲۲ و ۱۸۲۶) تی دا به لاقکر، ههروه ها زانایه کی دی ژوان زانا (پوت - Pott) بوو، نهف زانایه ژی فه کولینا (نژادی په یفا - نیتمولوژیا) بی رابوو په یفا بوون و ناشکه را بوونا زانستی نیتمولوژیا (پوت) ی که ره سه ته کا زور ژ زانیاریا دهر باره دی په یفا پیشکه ش زمانه وانا کر، ههروه ها زانا (کوهن - Kuhn) ی ژی ل (زانستی زمانه وانی) و (زانستی نه فسانن - بی بهارورد-)

- میتولوجیا - فه کولا، ههروه ها ههردوو زانا (بنفی - Benfy) و (نوفرخت) ی پسیوری ده فه کولینا زمانن هندنی دا په یفا کر.

ل دوماهی، نهفان زاناییت دی باسکهین: نهف قوتابخانه بدوماهی نینا. وهکی، (ماکس مولر - Max Muller) ی و (کیرتیوس - G. Curtius) ی و (نوکست شلاشر - ۱۸۲۱-۱۸۶۸ - August Scherzer) ی، کو هر نیک ژان هه رسی زانا بریک-ک تاییه تی تیکوشا بو پیشکه فتنا فه کولینیت بهارورد، بو ندویه: (ماکس مولر) ی هاریکاریا فه کولینیت بهارورد کر دگه نکه شه و فه کولینیت خوینت ل سالن (۱۸۶۹) دا به لاقکرین (وانه ژ

زانستی زمانه وانی - Lessons in the science of Language) لغیری ژه ژی گوته بیژین، کو زانایین بناف و دهنگ (دی سوسور - ۱۸۵۷-۱۹۱۲) دهر باره ی (ماکس مولر) ی گوته: لهنگیا (ماکس مولر) ی دهندی دا کوم دبیت کو ده کولینیت خودا ههست بهر پسیاری ناکهت ژوی تشتن دنقیسیت^(۸)، ههروه ها (کیرتیوس) ژی زانایه کی بهرز بوو دزانستی (فقه اللغة - فیلولوژنی) دا و ناف و دهنگیان خول سالن (۱۸۷۹) تی دهرنیخت بکتیباخو، (Grandzuege der griechischen Etimologie - زانستی فیلولوژنی بهارورد- علم فقه اللغة المقارن)، (کیرتیوس) زانایین نیک یه ژ زاناییت قوتابخانا فیلولوژیا بهارورد کو دوو زانست: (زانستی فیلولوژنی بهارورد- علم فقه اللغة المقارن) و (زانستی فیلولوژنی کلاسیکی - علم فقه اللغة الكلاسیکی) بیکه کومکرین، و (زانستی فیلولوژنی کلاسیکی) بته ماشه کره کا بی گومان هاریکاریا پیشکه فتنا زانستی نوی تر (زانستی فیلولوژنی بهارورد) کر، قیری ژه ژی گوته بیژین هر قوتابخانه ک ژان ههردوو قوتابخانیت مه باسکرین نانو (یا کلاسیکی و یا بهارورد نوی) ژ پاشگه ز بوونا خو بهارمه بر یا دی دترسا. ل دوماهی قوتابخانا فیلولوژیا بهارورد دی باسی زانا (نوکست شلاشر) ی کهین، کو نهف زانایه نیکه مین کهس بوو هه ولدای نهجامی وان هه می فه کولینیت به لاف دچارچویقه کی دا - قابله کی - کوم بکهت و کتیا وی:-

(Compendium der Vergleichenden Grammaticle der indogermanischen

(۱۸۶۱-۱۸۶۲) ریگ و پیک کره که بو وی زانستی (بوب) ی نینایه مهیدانی، نهف کتیا (شلاشر) ی دمه کن دریو خیزمه تا فه کوله را کر، ههروه ها نهف کتیه باشترین نمونه یه بو هیلیت پاناییت قوتابخانا (زانستی فیلولوژنی بهارورد - علم فقه اللغة المقارن) ونیکه مین به شه ژ میژوویا (زانستی زمانیت هندو-نوروبی). هه رچه نده بی گومان شانازی بو قوتابخانا (زانستی فیلولوژنی بهارورد) دزفریت دخویاکرنا لقه کی نوی بهر همدار ژ لقی زانیاری، به ل نهف قوتابخانه دنافا کرنا زانسته کی زمانه وانی راست و دروست (علم اللغة) دا سه رنه که فت چونکی زانا فه کولین ل سر وی بابته تی ل هه دکولا (نانکو زمانن بخو)

بهشت کوهی خوفه هافیتیبون و نه فوژی پینکافه کا بنه رمته په دهر زانسته کنی دا و بی ی فنی پینکافی چو زانست نه شین شیوازی خو دغه کولینی دا دیار بکن^(۱).

زانایی بناف و دهنګ (فردیناند دی سوسور) دوانیت خودا (المحاضرات) رهخنی ل زاناییت (زانستی فیلولوژیا بهراورد) دگریت و دبیزیت: - چهوتیا نیکی یا زاناییت (زانستی فیلولوژیا بهراورد) کهفتینی، بو نه گرا هندئی کو فکولر بکه فنه ناف چهوتییت مهستر، و دغه کولینییت خودا (نوویت ل سهر زمانیت هندو- ئوروی بیتنی کرین) قهت پسپارا خو نه کر کا ژ بو چ (سوان بهراوردیا رابوینه و گرنګیا وان په یوهندییت کهه شتینی دناقهرا وان زمانادا ژ بو چی په)، ئانکو بکورتی شیوازی فکولینی ل دهف وان زانا تنها بهراورد کرن بوو، و لایه نی میژوویی نه دگریته خو، وهکی ناشکرایه بهراوردی یا پیدفی په بو هر پهنګه کی ژ رهنګیت دووباره نافا کرنا میژوویا زمانه کی، به ل بهراوردی بیتنی ژئی نابیته پالفه دهرمکنی چالاک بو کهه شتتا نه جاما و نه تشتی کهه شتتا فان نه جاما بزحمهت تر ل نیخستی دیتنا زاناییت (زانستی فیلولوژیی بهراورد) بوو بو کهه کرنا دوو زمانا، چونکی نهف دیتته ل دهف وان زانا وهکی به ریخودانا زاناییت سروشتی بوو بو کهه کرنا دوو رووگا، بو نمونه - شلاشیر- ی دگوت: - دقیت هه می دهما دستپیکرن ژ زمانئی هندو - ئوروی بی نیکی دهست بی بکهت، ولفیری (شلاشیر) وهکی زانایه کنی میژوویی بو دچیت و بی وپاش نابیته دهمی دبیزیت: دهنګی (θ) و (O) د گریکی دا دوو پلنه (درجتان - Stufen) دپیرهوا بزوینادا (قانون الحركات)، ئانکول فیری به ریخودانا (شلاشیر) وهکی به ریخودانا زانایه کنی، رووکی په دهمی پله پله ل دوی کهه کرنا دوو رووگا دچیت، هوسا (شلاشیر) ی ژئی کهه کرنا زمانا پله دار دانا (واته پله ل دوی پلئی زمان کهه ده کن). ئاخافتن هینشتا یا (دی سوسور) ی په دبیزیت: - دهمی بهری خو دهمینه چهوتییت زاناییت (زانستی فیلولوژیی بهراورد) ژ لایه نی شیوازی فه، بو مه دیار بیتی نهف چهوتیه دبی مفا (قازانچ) نینن، چونکی چهوتییت هه زانسته کی هینشتا دقوناغا بچویکینی دا وینه کنی مه زتن بو وان چهوتییت فکولر دقوناغیت سهرمتایی دا دغه کولینا خویا زانستی دا دکه فیتی. ههروها ههتا سالآ (۱۸۷۰) ی زاناییت زانستی فیلولوژیی بهراورد دهست بغه کولینا نه وان بیروباهریت فه ژینا زمانا پیغه دهیته گریزان نه کر، وهشتی فنی میژوویی ژئی دهست هافیتیه تماشه کرنا روپیته وک ههف دناقهرا زمانادا، کو نهف تشته ژئی لایه نه کنی بیتنی په ژدیاردا زمانه وانی، و بهراورد کرن ژئی تنها شیوازمکه یان رپییه که بو دووباره ئافا کرنا راستیییت زمانه وانی، واته ههتا وی دهمی زاناییت (زانستی فیلولوژیی بهراورد) (دیاردا زمانه وانی- الظاهرة اللغوية) بته فایی کو هه می روپیته زمانی بگریته نه فکولا^(۲).

نهو زانستی فه کولینییت زمانه وانییت دروست و فه کولینییت زمانه وانییت بهراورد داناین جهن وانی ژهه ژئی، رهیت وی بو فه کولینا زمانه نییت رومانسی (فهرنسی - نیطالی - نیسهانی - پرتگالی - رومانسی) و زمانیت جیرمانی دزفریت، و میژوویا فه کولینی ل زمانیت رومانسی ژئی ل سالیته (۱۸۲۶-۱۸۲۸) ی ل سهر دهستی زانا (دیاز - Dies) ی دستپیکر دکتییا وی دا (گراماتیکا زمانیت رومانسی - قواعد اللغات الرومانسیه)، کو دوی کتییی دا زانا (دیاز) ی ل زمانئی لاتینی فه کولا بوول دویف ئاخافتتا گو فهریت هینشتا خهک هئی دناخفن، و نهو هولا (دیاز) ی دای نیکه مین هولا بوو کو زانایه که بو فه کولینا خو ژ زمانئی نفیسینی دهرکه فیت بو سهر (زمانئی ئاخافتنی - اللغة المحكية). فان فه کولینا (زانستی زمانه وانی) نیژیکی ئارمانجا وییا دروست کر، ژهه ژئی گوته بیژین کاودانیت زاناییت زمانیت رومانسی دباشتر بوون ژکاودانیت زاناییت زمانیت هندو - ئوروی نهو ژئی ژبه فان ههروبو نه گرا نه گرا نیکی: - چونکی زاناییت زمانیت رومانسی دزمانئی لاتینی دا دسه هه مزابوون و ههروها زمانئی لاتینی زمانئی دایکی په بو زمانیت رومانسی. نه گرا دوی: - هه مارمکا زور ژ تیکستا بدست زاناییت زمانیت رومانسی کهفت. بهاریکاریا فان ههروبو پالفه دهر (عاملا) زاناییت زمانیت رومانسی شیان بشیوهکی ئاشکرا کهه کرنا زارافیت (دیالکتیت) رومانسییت جوواو جوو ئاشکرا بکن، ههروها فان ههروبو پالفه دهر هاریکاریا هندئی کر کو زانا کیم پشت بتشتی گو ترو گو مانئی بیهستن و چارچویفه کنی جیگیرو بهیز بو فه کولینا زانستی دانن. ههروها نهف تشتی مه دیارگری ژبو زاناییت زمانیت جیرمانی ژئی راسته: هه رچنده نهف زانایه وهکی زاناییت زمانیت رومانسی نه شیان بشیوهکی راسته خو فه کولینی ل نیکه مین زمان بکن، ژبه فنی چه ندی فان زانا په نا خو بره به روان تیکستی زوریت ل سهر زمانیت جیرمانی هین: نه فان تیکستا هاریکاریا زاناکر دا کارلینکرنا میژوویا وان زمانا بزائن نهویت دچنه سهر زمانئی جیرمانی نیکی دناقهرا چه ند چه رخادا، ههروها زاناییت زمانیت جیرمانی ژ زاناییت هندو - ئوروی بیت سهرمتای (الاول)، جیتر شیان نیژیکی راستی بیب و گه لک نه جام ژئی بدست خوفه ئینان.

ل سالآ (۱۸۷۵) ی زانایی نه مریکی (وتنی - Whitney) نهوی دهیته هه مارتن کو نهو ژئی نیکه ژ پشه واییت (الرواد) زانستی زمانه وانی کتییه دانا بنافنی (ژیان و کهه کرنا زمانی - حياة اللغة و نموها - Life and growth of Langugge)، ژهه ژئی گوته بیژین د سهر دهمی فنی زانای دا بیروباهریت (دیاز) ی پتر کهه سه سهد و پشتی فنی میژوویی بدمه کنی کیم (ریزمانفانیت لادو - النحویون الجدد - Jun ggrammatiker) بدمه زاناندنا قوتابخانه کی رابوون، و پشه واییت وی قوتابخانی هه می ژ نه مانا بوون و ژوان زانا بو نمونه، (کهی بروکمان - K. Bragmann) و (نیچ. ئوستوف - H.osth off) زاناییت زمانیت جیرمانی (دبلیو. براون - W. Braune) (ئی).

سیفرز (E. Sievers) (نیچ. ہول - dol) و زاناین زمانیت سلافی (لیسکین - Leskien) و ہندمکتی دی بوون، خالا ژہ میاگرنگتر یا فان زانا دیارگری شو بو، کو نہجامیت فہکولیتات بہراورد دچار چویفہکتی میژوویں ل باردا (مناسب) دانان، ہوسا زانا راستیت زمانہوانی ہیکفہ گریدان گریدانہکا سروشتی و شانازی، بووان دزقریت کو ئیدی فہکولہر تہماشہی زمانی نہکن کو زمان (کائن)۔ مکتی نہندامی یو ب وینہکتی سہربہخو گہشہ دکت مینا گہشہکرنا پوہکا، بہلکی زمان نہجامی (مینسکتی کومہلہکی) یہ (عقل جماعی)۔ ہروہا (ریزمانفانیت لای) ہلمو لہنگیت فہکولینیت فیلولوژینیت بہراورد دیارکرن۔ ل دوماہینی دسرفتی چندی ہمینی را کو (ریزمانفانیت لای) گہلک خرمہت دہواری زمانہوانی دا پیشکہشکرن، بہلی ہتا ہینگی ژی ب دروستاھی پوناھی نہکفہ سہرہمی ناریشیت زمانہوانی ہتا سہرمتا سہدی بیستی، ٹانکول فی میژوویں بیریت گہہشتیت زاناین سویسری بناف و دہنگ (فردیناند دی سوسور - ۱۸۵۷ - ۱۹۱۳) بہلافہ بوون و شنویکا (زانستی زمانہوانی) بی راست و دروست شہنگستیت خوینیت سہرمکی چکلاندن و ژہژی کوئتہ نگہر بیژین، باہرا پتر ژوان ریپازیت (دی سوسور) ی داناین ہتا نہوژی دقہکولینیت زمانہوانیت نوی دل کارن۔

دوو:-

۱- زانستی زمانہوانی نوی ل سہدی بیستی:-

۱- زانستی زمانہوانی و زانستی کومہلہکی:-

۲- فردیناند دی سوسور (۱۸۵۷ - ۱۹۱۳):-

۳- ہشتی (دی سوسور) :-

۱- زانستی زمانہوانی و زانستی کومہلہکی:-

ہروہکی د (خالاً نیکی) دا ژفی فہکولینیت ہاتیہ دیارکرن، کو زمانہوانا ہرل سہرمتا سہدی نوزدی بزافہکا مہزن کروہتا دوماہیا وی سہدی دہردہوام بوون کو فہکولینیت ل زمانی بکہنہ کارمکی ہویرو (عمہلی)، شوہمی بزافیت وان زانا ہرل دویف وان ریو ریپازا بوون شویت دزانستیت وی دہمی دا دہاتہ بکارہاتن۔ بو نمونہ زانا (ٹوگست شلاشیر) تیوری خو دگہشہکرنا زمانی دا۔ التطور اللغوي - ل دویف وان بیرو ریپازیت (دارون) دی دکتیا خودا (اصل الانواع) دا بکارٹیفان وی ژی ہر شو ریپاز دقہکولینیت خودا بکارٹیفان - ٹانکو و مسانی تہماشہکرہ گہشہکرنا زمانی مینا گہشہکرنا گیانہورا۔

ہروہا بو نمونہ (ریزمانفانیت لای - Jun ggrammatikr) دہیا بنگہہی گہشہکرنا زمانی مینا بنگہہی گشتیت گہشہکرنا زانستیت سروشتی لی بکن کو ٹف بنگہہی ہمی تاکا فہگریت و چ ژیدہرکہتن ژوی بنگہہی گشتی نہہشن۔ ہوسا بومہ دیار دبیت کو فہکولینیت زمانی

ژی ژہنجامی دہنگفہانا بیریت بہلافیت وی دہمی بوون و شووان بیرا ہتا رادمکتی کارل زمانہوانا کرو زمانہوانا ژی بدہوری خو سوڈ ژوی دہنگفہاندی و ہرگرت۔

ہر ب وی ریکا مہ بہحسکری زاناین بناف و دہنگ (فردیناند دی سوسور) ی سوڈ ژکاریت زاناین کومہلہکی فہرہنسی (دورکایم ۱۸۵۸ - ۱۹۱۷) ی و ہرگرت و باوہری بریبازی وی ٹیناول دویف وی ریپازی (دورکایم) ی دزانستی کومہلہکی دا دانای (دی سوسور) ی ژی ہر ب وی ریکی بنگہہی فہکولینا زانستیا زمانی ل سہرمتا سہدی بیستی دا دانای۔ ژہژی کوئتہ زانستی کومہلہکی ژی ہرل سہرمتا فی سہدی۔ ٹانکو سہدی بیستی۔ ریکا سہربہخویا خو ژ زانستیت دبیت مروفاہی تی و ہرگرت و زاناین کومہلہکی (دورکایم) ی دہورمکی مہزن دفتی چندی دا ہبو، ٹو فی زانای ٹاشکہراکر کو زانستی کومہلہکی بہشہکی جو دایہ ژ (زانستی دہروونی - علم النفس) بہلکی زانستہکی سہربہخویہ چونکی ٹف زانستہ ژی مینا ہر زانستہکی دی ل کومہلہکا دیاردیت تابیہ تی۔ الظواہر - دقہکولیت و چ زانستیت دبیر پوہندی و بہشدار ی دوان دیاردا دا نینہ، ہروہسا (دورکایم) ی دیارکر کو زانستی کومہلہکی زانستہکی جو دایہ ژ زانستین دبیر وی دویہ ژوان ریپازیت فہکولہرل سہر فیربوین کو ٹف زانستہ ل دویف ریپازیت زانستیت دی تر دہاتہ تویزاندن و گہلک جارا نارمانج ژوی فہکولین و تویزاندن چارہسہرکرنا گرفتیت کومہلہکی نہبو بہلکی ژبو نارمانجہکا دی دبوو۔

(دورکایم) ی بنگہہیت تیورینیت زانستی کومہلہکی دانان، ہروہا سنور ژی بو شووان یاسا دانان؛ شو یاسایت پیدیہ پسپور دقہ کولینیت کومہلہکی دا پیرہوا وان بکن و ژی دہرنہکفن۔ (دورکایم) ی ٹف مہسہلہ دکتیا خودا (بنگہہیت ریپاز دزانستی کومہلہکی دا - قواعد المنهج في علم الاجتماع) ٹاشکہرا کرن، ہرل گہل وی چندی دیار کر، کو دفتیت دیاردیت کومہلہکی بہینہ فہکولین فہکولینہکا زانستیانہ، ٹو دا ٹف فہکولینہ دزانستیانہ بن دفتیت سنوریت ہر فہکولینہکی بہینہ دیارکرن و ریکا سہرمکیا گہہشتتا تہف نارمانجیت وی زانستی نوی ل دہف (دورکایم) ی زانینا دیاردیت کومہلہکی بوو، ٹانکو دیاردیت کومہلہکی - الظواہر الاجتماعیہ - بابہتی سہرمکیی وی زانستی نوی بوون - زانستی کومہلہکی - دیار دیت کومہلہکی ژی مینا کاریت کومہلہکی نہ، مینا (خہرچ کرن ل زاروان و پورہردہ کرنا زانہوان و چافدیریا دہیبابان و... ہتد)، ٹفہ ہمی کارن و دیاردیت کومہلہکی نہ و یان ٹول - ناپین - یان داب و نہریت یان (عورفہک) یان یاسایہک سنورمکی بو دانتیت۔ چونکی رویدانیت بابہتی ہبوونہکا ڈہرفہی ہستیت تاکہ کہسا یا ہی - ژہر ہندی ٹف دیاردا نہ ژچیکرنا تاکہ کہسہکی نہ، بہلکی تاکہ کہسان ژ وی کومہلی دنافا را بوین و ہرگرتینہ و

نابیت چوت بهینه گوتن یان بکارهاتن، هروهه هف دیارده نه ژنه نجامی بیرمکا نوی - تاکی - هاتینه چونکی کومه له کی هف دیارده بسهر تاکه کسادا چه سپاندینه، هرچه نده زوری یی جارا تاکه کس ههست بوی د بیدانی ناکن، چونکی بحوکمی راهاتنی هر تاکه کسه ک نیکسه ر ل ن وی دیاردی به رسفداره و نه گه هف دیارده دبابه تی بن و هه بویونا وان زی دسهر ههستیت تاکه که سان دابیت - ؟ که واته هه کولینا وان دیاردا زی دئی بیته هه کولینه کا زانستیانه ول دوی چوونا وان زی دئی بیته ل دوی چوونه کا ته وای، هروهه کی ل دوی چوونا زانیه کی سروشتی بو هه کولینا دیاردیت سروشتی، کانی چوا ل دیاردیت سروشتی دغه کولیت هه کولینه کا زانستیانه^(۱۱).

۲- فریدیناند دی سوسور - (۱۸۵۷-۱۹۱۳) :-

۱- کورتیه ک ژینا (دی سوسور) ی :-

فریدینان دی سوسور، نیکه ژبناف و دهنگترین زانابیت زمانه وانی ل سهرمتا سه دئی بیستی. (دی سوسور) ل سالآ (۱۸۵۷) ی ل باژیروی جنیف هاتیه دونیایی ژینه ماله کا نافدار بنه دهب وزانیا ریوی. خاندنا خو تمام کریه و باهرنما دکتورا ل سالآ (۱۸۸۰) ی ژانکوا لایزک وهرگرتیه، پشتی وهرگرتنا باهرنما دکتورا نانکو ژسالآ (۱۸۸۱) ی هتا (۱۸۹۱) ی ل زانستگه ها خاندنیت بلند ل پاریس بکاری دهرس گوتنی رابوو. وپشتی وی میژووی نانکو ژسالآ (۱۸۹۱) ی هتا (۱۹۱۳) ی بو ماموستایی زمانیت هندو - نوروی و سانسکریتی هروهه ژسالآ (۱۹۰۷) ی هتا (۱۹۱۳) ی ماموستایی زانستی زمانه وانی بو. (دی سوسور) هتا سالآ (۱۹۱۳) ی - وی سالآ تیدا چوویه بهر دلوفانیا خودی - ل سهرکاری خود دهرس گوتنی ل زانکوا جنیف یی بهر دهوام بو. نه فی زانای دجهی خو یی بهر زدا بهری خو نه دابوو به لافکرنا بهر هه منی خو، بهلکی نارمانجا وی یا سهره کی دامه زانندا قوتابخانه کا زمانه وانی بو، (دی سوسور) ی بساخیا خو ته نها کتیه ک به لافکر دژین (۲۱) سالنیدا، بنافی: (Memoire Sur le System Primitif des Voyelles - dans Les Langue - europeennes) (ملاحظات حول النظام البدائي للعول في اللغات الهندو - اوروبية) ل سالآ (۱۸۷۸) ی ل پاریس به لافکر. به ل بناف و دهنگترین کتیب نه و نافی وی هه لگرتی پشتی مرنا وی کتیبیا وی (محاضرات في علم اللغة العام - Coursde Linguistic general - واته ژ زانستی زمانه وانی گشتی) بو. هف کتیه زی یا پیکهاتی به ژکومه له کا وانا (مواجزا) ل سهر بابه تی زانستی زمانه وانی گشتی، کو هه ردوو قوتابیت وی (چارلس بالو نه لبرت سیکامی) پشتی مرنا وی بیت کومکری و کرینه کتیه ک و چاها نیکتی ژوی کتیبی ل سالآ (۱۹۱۶) ی دابوو نوچا دووی ل سالآ (۱۹۲۲) ی بو^(۱۲).

ب - بیریت (دی سوسور) ی دهرباره ی هه کولینیت زمانه وانی :-

همکی هاتیه ناشکه راکرن، کانی چوا زانابیت کومه لایه تی (دورکایم) ی دیاردیت کومه لایه تی کرنه بنگه ه و بنیات بو هه کولینیت زانستی زانستی کومه لایه تی دا، (دی سوسور) ی زی فیا هه کولینیت زمانه وانی بکته کارمکی زانستیانه. بو فی چندی (دی سوسور) ی سود ژ بیریت (دورکایم) ی وهرگرت کانی چوا (دورکایم) ی سنور بو بابه تی هه کولین و پیکت هه کولینیت کومه لایه تی دانابوو، (دی سوسور) ی سود ژوان بیا هه میا وهرگرت: که واته زمان ل دهف (دی سوسور) ی مینا دیارده کا کومه لایه تی لیهات و نه گه زمان دیارده کا کومه لایه تی بیت دفت هه کولینا وی زی مینا هه کولینا دیاردیت کومه لایه تی بیت، ل دویف فی دیتنی مروف دشتی بهری خو بدهته زمانی کو زمان تشته کی جودایه ژ رهنکیت بکارینانا وی ل دهف تیکرا تاکه که سان و ژبو روونکرنا فی چندی: نه زمانی ژتاکه که سینت وی کومه لال دهرویه ری خو وهردگری و نه وژی ژمه وهردگری و نه ژهف دوو فیزدین، - بقی دهربرینی - زمان نه بهر هه منی نیکتی ژمه یه، بهلکو زمان دیارده کا گشتی به ل هه کومه لاکا دیارگری دا و نه کومه لال دیارگری زی زمانه کی تلیه تی بسهر نه دامت خواد سه پینیت (هه رزده کت) و وهرگرتنا نه دامت وی کومه فی بو وی (زمانی تلیه تی) یی نه وی دناخن نه کارمکی (نختیاریه یه)، بهلکی وان نه داما چ پیکوهور ل شوینا هندی - نانکو وی زمانی - نین و کومل وی زمانی دبواریت جورا و جورا بسهر وان نه داما دسه پینیت.

بو نمونه: - دهمنی زارو دمالی دا ژنوی هی زمانی دیت یان دهمنی ل قوتابخانی فیزدیت وی دهمنی نه و زاروب وی هیبون و فیزبون یی ناگهدار نینه، به ل فیزبونا زمانی وی کومه لال دناف دا دژیت ل سهر وی همکی تشته کی (هه رز) ل دهیت^(۱۳).

هوسا (دی سوسور) ی دیارگر کو زمان دیارده کا کومه لایه تی به و مروف دشتی ل بغه کولیت هه کولینه کا زانستیانه، نو هف نارمانجه زی دئی هینه دیتن دهمنی مروف بسهر به خووی ل زمانه کی دغه کولیت دویر ژ بوویت ویت کت کته ول دویف چوونیت ویت تاکه که س.

هه هف خاله (دی سوسور) ی ناشکه را تر ل کر دهمنی (ناخافتن و زمان) ژیک جودا کرین و سه خله تی هه نیکتی ژوان دیارگرین.

۱- نه زمان و زمان و ناخافتن - اللسان و اللغه و الکلام :-

دهمنی نه دیاردیت زمانه وانی دهمینه ناسکر، کو نه دیارده بابه تی زانستی زمانه وانی به دفت ل سنوری فان هه رسی زاروا راوهستین :-

۱ - ناخافتن - Laparol :-

ناخافتن ژ گشت و شهو پیکهاتنیت (ته رکیبیت) ژ نه نجامی لفلین و پی رابوونا نه دامت درکاندن - اعضاء النطق - پهیدا دیت و پیک دهیت، یان بدهر برینه کا دی تر،

ئاخافتن ژ گشت دهربرينيت ههلبزار تهبيت تاكه كهسيت كومهلهكي دياركري پيك دهيت. ل دويڤ قى پيناسى ئاخافتن ناهيته هژمارتن ژدياردنيت كومهلايهتى؛ چونكى ئاخافتن ب تهواوى بهرهمهكي تاكه كهس و ههستى به ئو وهكى دقنى فهكولينى دا هاتيه دياركرن كو (دياردا كومهلايهتى نهكارهكى تاكه - كهس و ههستى و سهريهسته بهلكى كارهكى گشتى به و تاكه كهسيت كومهلهكى دياركري پيغه دهند كرينه بهندكرنه كا تهواو (پيغه دگريدانيه)⁽¹⁾.

ب - زمان - La Langue :-

زمان پيرهوهكه - سېستهمهكه - ژنهوهكى - جيلهكى - بو نهوهكى دى دهيتيه فهگوهاستن، ئەف پيرهوه يا پيگهاتيه ژكومهلهكا نيشان و بووله گراماتيكا - سيگنال و سيفين ريزمانى -، كوئوانا ژى خو جهبوونهكا جيگيرو چهسپاو نينه.

ج - ئەزمان - Language :-

ئەزمان دياردهكا گشتى به و ژوان ههردوو توخميت (عوونريت) پيشين (ئاخافتن و زمان - الكلام واللغة) پيك دهيت، ژ بهر قى چهندي (دى سوسور) ئەزمانى بدياردهكا كومهلايهتيا خورى - خالص - ناهزميريت، چونكى وهكى هاتيه ئاشكهراكرن ئەزمان دوو لايهنا فه دگريت؛ نيك لايهنى تاكه كهس (ئاخافتن - الكلام) دوو لايهنى كومهلايهتى (زمان - اللغة) ئونهگه توخميت تاكه كهس (ئاخافتنى) ژ ئەزمانى دوير بيخين وى دهمى بهس دى توخميت كومهلايهتى مين واته تهنا (زمان) دى مينيت، كهواته ل دويڤ پيناسيت (دى سوسور) (زمان - اللغة) ئەزمانه پشتى ئاخافتن ژى دهيتيه دوير كرن.

تشتهكى ئاشكهرايه دهمى كومهل مه دئخيتيه ژير ياساينت زمانى وى دهمى توخمى تيك گههشتنى - عنصر التفاهم - يى هاوبهش ل نافهرا مههميادا ئەفى كارى ژبوومه بساناھى دئخيت، هه ژبهرفى چهندي به هه رستهكا يان دهربرينهكا تاكه كهسيت كومهل مه بيژن ئەم تن دگهين ئو ههروهها هه رتشتهكى ئەم ژى بيژين ئەوتى دگهن.

ئەف لايهنى مه دياركري لايهنى كومهلايهتى به دزمانى دا ئو ئەف ل ههف دووگههشتنه ژى دهيتيه بجهئينان دهمى پيگهگريدانهكا (عورفيا) زمانى دناڤ كومهلهكى دا دهيتيه

بجهئينان يان دهربرينهكا دى دهمى ئەم هه مى خو ب ئەوان ياسايفه گرید دهين ئەويت (عورفەكى) ل سەر مه سهپاندين - فهرزكرين - و دبیت گهلهك جارا مه هايژ گریدانا خو ب وان ياسايفه نهبيت بهلى دهندهك دهليقادا مروفي ئيكسهه هايژ قى گریدانى دبیت وهكى دهمى كهسهك دهربرينهكى يان رستهكى ل دويڤ وى ياساينى دميشكى مه ههميادا ههى نهبيژيت و گوهورينهكى يان چهوتيهكى بيخيتى. بو نمونه :- ئەف گریدانه ل دهف زارويا ئاشكهرايه دهمى ژنوى هى زمانى دبن يان دهمى دهربرينهكى يان رستهكى بكاردينين و روپى وى يى دروست نهزانن زمان ل دهف (دى سوسور) مىنا ميشكى كومهكى به - العقل الجمعي - ههروهكى ل دهف (دوركاييم)ى، كو بناوايهكى سهريهخوو تهواو ل دهف چ تاكه كهسا نينه، ئانكو هه ر تاكه كهسهكى بسهه كومهلهكا تايهتیه زمانى يى ههى و هه مى دهما ئەو تاكه كهس بزافى دكهت كو ئاخافتنا وى ل دويڤ ئاخافتنا كومهلا وى بيت، بهلى چ جار ئەف كرياته سهدا سهه ناهيتهبنه جهكرن بنه جهكرنهكا تهواو ئو ل دوماهينى ئەف تاكه كهسه نهشين دبنه جهكرن و چهسپاندىنا ئەوان ياسايدا دجيگرين و ئەو ياسا ژى ل دويڤ وى چهندي ببى و ميژوويى دهينه گوهارتن.

ههروهها (ئاخافتنى) گهلهك روپيت بكارهاتنى هه نهو ههتا نهو چ زانستيت وهسا نههاتنه مهيدانى كو بشين ل هه مى رهنگيت ئاخافتنى بفهكولن، چونكى رهنگيت ئاخافتنى و پيڤ و دهربرين و رستا (د هه ر زمانهكى دا) هژمارتن وان نينهو چ ريك ژى بو قى رهنگى فهكولينا نينن، بهلى ئەو ريكييت (ئەو ياساينيت) پهيف و دهربرين و رسته ل سهه دهينه دانان مروفي شيان ههيه لى بفهكوليت؛ ژبهرفى چهندي فهكولينيت زانستى دههه زمانهكى دا دكهفته سهه ئەوان نمونيت ئاخافتن ل پهى وان دهين يان دهربرينهكا دى، ئاخافتن ل سهه ئەوان ياساينت دميشكى مه ههميادا ههين دهينه دروست كرن و ژوان نمونا - ياسايا - :-

بكهه + فرمان + تهواوكهه

ئەف وینى پيشين نمونهيه - ياسايه - و وینى ئاخافتنى

ژى ئەفهيه :- فههاد + چوو + ناميديى

ئەف رستا مەبۇنە ئىناي ژوى ياسايى پيشين را نمونه كه ژ ژمارەكا بى دووماهيا رستا ژوى ياسايى را و هوسا ئەم دشين ژمارەكا زور رستا ل سەر وى ياساي بينين بى گرفتاريەك يان سپەك بگه قيته ريكا مه و هر هوسانى بومه ديار دبیت کویاسا يکە و رسته - نمونه - دبی هژمارن، ژبەر هندی پیدفییه دغه کولینیت زمانه وانی دا - یاسا - بهینه فه کولان نه کو رسته، هروهال قیری، تشته کی دی ژى یی هه بۇ نمونه ئە و رستا مه ئینای دەمی دهیته دهر برین ل دهف ژمارەکا تاکه کهسا، وى دەمی ژمارەکا دهر برینیت جوراو جور ديار دین کو ژمارا وان هندی ژمارا وان تاکه کهسایه ئە ویت ئە و رسته دهر بری ل دوماهی بومه ديار دبیت کو چ ری بۇ فه کولینا وان وینیت بجهئینان و دهر برینیت تاکه کهس نینن، که واته دقیت فه کولین ل سەر زمانی بهینه کرن نه کول سەر ئاخافتنی ئوزانا (دینین) دکتیا خودا -

(An Introduction to general Linguistics - دەرگه ههک بۇ زانستی زمانه وانی گشتی) گرنگترین جودا ییت ئاخافتنی ژ زمانی جودا دکن دقان خالادا ديار کرینه -

۱- ئاخافتن چالاکیه کا تاکه کهسییه (رویدانیت تاکه کهسی نه)، هروهها ئاخافتن یا جوراو جوروهو تیکه له و نوییه و چ جارا (یه کهیه کا) - الوحدة - ئاخافتنی ناهیته دیتنی یان بدهر برینه کا دی ناهیته په یاد کرن، ژبەر قی چندی ئاخافتن بۇ فه کولینیت زانستی دهست نادهت.

۲- ئەگەر ل تشته کی بغه کولین فه کولیه کا زانستیانه دقیت بابه ته کی ديار کرى (سنوردار) هه بیته دابشین سەر ژمیره کی - احصاء - بۇ گشت پارچیت وى بکهین و ئیک ئیکه شرؤفه بکهین ئو هروهکی ديار بووی کو ئاخافتن چالاکیه که تاکه کهس پی رادین، ئە فه ژى هندی دگه هینیت کو ئاخافتن چالاکیه کا بى سنوره - و ئەگەر چالاکیه کا بى سنور بیته - مروف نه شیت سه خله تیت وى چالاکى ديار بکهت ژبلی ئەگەر ئە و سه خلندان سه خله تدانه کا بى سنور بیته، هه لبهت ئەف کاره ژى دشيانا مروقی دا نینه.

۳- ئاخافتن ریکه کا کۆمکری نینه و هه می وینه و ديار بو نیت وى دتاکه کهسی نه وهکی ئیک نینن و دوختی نه (سەر ب وى کافا

ئاخافتنی نه) ئول دەمی کۆمکرنا رویدانیت تاکه کهس ئەم دشین ئاخافتنی ل دهف هه می تاکه کهسا دقې نه خشی بهیانی دا ديار بکهین :-

$$(1 + 1 + 1 + \dots)$$

۴- به لى زمان بپچه وانه ی ئاخافتنی نمونه کا کۆمکرییه و ئامیره کی هاوبه شه ل ناهه را گشت ئاخافتنکه رادا ول دویف قی چندی ئەم دشین زمانی دقې نه خشی بهیانی دا ديار بکهین :-

$$1 = (1 + 1 + 1 + \dots)$$

۵- زمان بشیوی کۆمه کا وینیت دهر برینیت خره کرى (مختزن) دمی شکی هه می که سادا هه یه، وهکی کۆمه کا فرهه نگیت وهک هه فه ل دهف هه رکه سه کی ئو دسر هندی را کول دهف هه ر که سه کی هه یه هه روهها ئەف فرهه نگه یا هاوبه شه ل ناهه را هه می که سادا. به لى ئاره زویت تاکه کهسا چ کار ل سەر گوهرینا وینیت وى فرهه نگى ناکهن.

۶- زمان به ره می کۆمکری (خویه تیا فیربوونا زمانییه - الملكة اللغویة - یه)، هه روهها زمان کۆمه کا ئیکگرتییه ژ (عورف) و نه ریتا کو دهسته که کا کۆمه لایه تیا ديار کرى وان (عورف) و نه ریتا په روه رده دکته و ریکى ژى ددهته بکاره اتنا وى (خویاتیا فیربوونا زمانی) کو بهیته مهیدانى.

۷- زمان نیشانه کا - سیگنالها کا - خره کرىه - علامه مختزنه - و هر کهسه ک ژکه سنیت کو ئە وى زمانی بکار دینن دکومه له کی ديار کرى دا وان نیشانا ژئیک دوو فیر دین ئول دویف قی چندی (زمان) بته واومتی و هه ردهم هه یه و هیزا خو ژى هه ردهم هه یه، به لى ئاخافتن ل دویف کریارییه ئەگەر کریار هه بیته ئە و ژى هه یه، یان بدهر برینه کا دی ئەگەر رویدان هه بیته ئاخافتن ژى دى هه بیته.

۸- زمان کۆمه کا داب و نه ریتا یه مروف بشیوه کی دروستکری - جاهز - ژ دهستی (جیلی) پيش خو وهر دگريت، ئە هه روهکی دياره زمان ژى توشی هژماره کا گوهرینیت گه له ک بچویک دبیت کو وان گوهرینا دهوره کی گرنگ دغه کولینى دا نینه و فه کولەر وان گوهرینا دغه کولینا خودا بپشت گوهری خو فه دهاقیزیت و و مساهه رى خوده متی هه روهکی هه بوونا خو نه ی، به لى ئاخافتن توشی گوهرینیت مه زن و بى دوماهی دبیت کوفه کولەر نه شیت

بېشت گوډی خوځه بافیږیت یان ژبیربکته - بیتجاهلها -^(۱۲)

ل څیره دى هیننه سهر به حسى (دى سوسور) ى کو دقیا زمان بهیته څه کولین څه کولینکا زانستیانه، نو ژیک جودا کرنا ناخافتنی ژزمانی ئیک بوژکارین وی ئینایه مهیدانی دا څه کوله بشین سنورمکی ژبو څه کولینیت خو دانن، ههلبهت نه فی تشتی هاریکاریا (دى سوسور) ى بخوژی کر کو بزانیته کانى پیدقۍ څه کولینى لسهر کیژ لایه نى بکته وگیزلایه نى دى نه کته. کهواته وهکی هاتیه دیارکرن پیدقۍ څه زمان - نه کو ناخافتن - بهیته څه کولین، چونکی زمان بریتیه ژکومه کا نیشانیته - سیگنالیت - زمانیت کومل لسهر ریک کهفتی نو کومه کا یاسایا - پوله گراماتیکا - نه وان نیشانا ریک و پیک دکته، ژبه ر څى چه ندی ده می څه کوله څه کولینه کى ل سهر زمانه کی دکته پیدقۍ څه وی څه کولینى ل سهر نمونه و یاساییت وی زمانى بکته نه کول سهر دهر برینیت تاکه که س بکته - ل سهر ناخافتنى - نمونیت زمانى ژى ل دویف بورینا وهختی دجیگیرن و ده ستیت هه می تاکه که ستیت کومه له کى دیارکری دا بیت ههین، نه گهر نه نمونه بهینه گوهورین گوهورینا وان گه له ک یا ل سهر خو هیواشه و نه دشین بیژین یا جیگیرمو څه کوله رشیت څه کولینه کا زانستیانه ل سهر بکته. ههروهه (دى سوسور) ى نمونیت زمانیت ناشکه را ژوی څه کولینا زانستیانه نه و نه لسهر بنگه هى وینیت دهر برى - صور منظوقه - دهیته کرن پیشکه ش کرن. نه څه ژى نه و کاریت مه زن بوون نه ویت (دى سوسور) ى دغه کولانا زمانیت مری دا کرین.

۲- څه کولینیت زمانیت هه څه رخ و څه کولینیت میژووی -
الدراسات المتعاصرة والدراسات المتعاقبة للغة -

(ریزمانقانیته لاو - النحویون الشباب) ل وی باوهرى بوون کو څه کولینا زانستی بو زمانى، دقیت ته نها څه کولینا وییا میژووی بیت. (دى سوسور) ل گه ل څى باوهرى نه بوو نو نه وى وهسا بهرى خوځا کومه لا (ریزمانقانیته لاو) کو نه وانا زیده خو بڅه کولینا زماناځه دچاخیت بورى دا - زه مانیت بورى دا - گریډایه، هه تا وی رادى کو نه وانا خوځه څه کولینا پیره ویت زمانیت هه څه رخ بته ووى دویر ئیخستیه.

بو څى چه ندی (د. عبدالرحمن ایوب) گوتنا (دى

سوسور) ى دقان هه رسى خالادا دیاردکته -

۱- دویر ئیخستنا څه کولینیت زمانه وانى ژ دور هیلې چالاکیتت ناخفتنکه ریته هه څه رخ.

۲- گریډانا پالځه دهریت میژووی - العوالم التاريخية - بسهر هندک (حوکمیته) په یوه ندی بزمانیت هه څه رخ څه هه ى. ژهه ژى گوتنه هژمارتنا میژووی بو راستیته زمانه وانى ل دویف دیتنا ناخفتنکه ره کى دناف باره کى زمانى جیډایدا دناخفتیت هه بوونا خو نینه و څه کوله رشیت څه کولینا خو ل سهر زمانى ناخفتنکه ره کى بکته بنى تشته کى ژ رابردوی وى. زمانى بته ووى بزانیته.

۳- څه کولینیت به راورد چ پیشکه شى زمانه وانا نه کر زیده دى کومه له کا گریمانا ل سهر وان زمانیت څه کولین ل سهر هاتینه کرن، نو نه و څه کولینیت هوسا ژبه ر وى نه گه را مه دیار کرى هه می ده ما دهر ینگارى چه وتی و (ته شویشى) بوون^(۱۳).

دقې چارچویفه ى دا (دى سوسور) ى په سنا وشه تاشیت - النحاة - لاساگر کر نه ویت زمان سه خله تدای سه خله تدانه کا خوړى، ههروهه په سنا وان وشه تاشا کر نه ویت راستیته دیتریت ژنه نجامى بورینا زه مانى په دابوین تیکه له نه کرین. ل څى (دى سوسور) چ ژ بهایى څه کولینیت میژوویته زمانه وانى کیم ناکته به لى وی دقیت سنوریت هه ر ریازه کى جودا بهینه دیارکرن دا څه کولینیت هه ر ریازه کى ریکاً خو یا دروست بگرن و دهورو ناشکه رابن.

څه کولینیت میژووی (المتعاقبة - Diachronic) بو زمانه کى دیارکرى وانا سه خله تدانا گه شه کرنا میژووی یا وی زمانى ددهن ل دویراتیا زه مانى - عبر الزمن - ههروهه څه کولینا میژووی یا هه ر زمانه کى دقیت ل گرفت و چاره سه ریته گه شه کرنا وی زمانى بهیته کرن هه ر ژکه فنترین قوناغیت ناسیاریته تومارکریته وی زمانى هه تا قى ده می نه و، یان نه و زمان بهیته څه کولان دقوناغه کا هه لېژارتیا سنورداردا، بقى شیوى خارى... بو نمونه څه کولینا زمانى عه ره بى ژ سه ره تا نه خشیت عه ره بى بو عه ره بیا چاخى (جاهلی) بو عه ره بیا دهر که فتنا ئیسلامى - صدر الاسلام - هه تا ده سى نه و څه کولینه کا میژووی په - Diachronic - ههروهه څه کولینا زمانى

عهره بی ل نافهرا دوو قوناغا ژقوناغیت نافبری دا فهکولینهکا
گران و زوره - بزحمته - .

فهکولینا هه فچهرخ یان وسفی - Synchronic - واته
(وسفکرنا) دوخهکی تاییهتی به بو زمانهکی تاییهتی و دهمهکی
- فتره - دیارگری ژچاخهکی - زمانهکی - بو نمونه فهکولینا
زمانی کوردی دچاخنی نهو دا فهکولینهکا هه فچهرخه (وسفی به
- متعاصره - Synchronic -، ل فیری یافهره بزاین کو فهکولینیت
هه فچهرخ نه تنها ژبو فهکولینا زمانیت زندگی نه بهلکی
فهکولینیت هه فچهرخ ژبو فهکولینا زمانیت مری ژی دهینه کرن .
بو نمونه، فهکولینا زمانی ناشووری دناف وان تیکستیت
تومارگری دا ل دهمهکی دیارگری دا نه وژی دچیته ناف مهیدانا
فهکولینیت هه فچهرخ، هه رچه نده فهکولینا زمانیت مری بو
فهکولهری بزحمته تره ژفهکولینا زمانیت زیندی و زمانیت
دهینه بکارهاتن دناخافتنی دا، ژ هژی گوته فهکولینیت
هه فچهرخ بو فهکولهر بساناهی ترن، چونکی ل دهمی
پیدفیاتیی فهکولهر په نا خودبهنه به روان که سیت بنهوی زمانی
دناخفن و یاساییت وی زمانی ژدهفی وان که سا دگرن و تومار
دکن . زاناییت زمانهوانی و هها دبینن کو رویدانیت میژوویی چ
په یوهندی ب فهکولینا زمانی برهنگهکی تاییهتی و دقوناغهکا
تاییهتی یا زمانی داو دچاخهکی دیارگری دا نینن . بو نمونه، په یفا
(سیاره) زمانی عهره بی دا بهری دگوته هژمارهکا مروفا، به لی
نهو عهره دبیزنه نامیرهکی بو هاتن و چوون و فهگوهاستنی
بکاردهیت (سیاره)، ل فیری نه پیدفی به دفهکولینیت
زمانهوانی دا دهمی هم بهحسی په یفا (سیاره) دکهین بیژین ل
بهری ئەف په یفه دگوته فلان تشتی و نهو دبیزنه فلان تشتی،
هه لبت ئەف تشتی هاتیه دیارگری ژبو فهکولینیت زمانهوانییت
زانستی به^(۱۷) .

۳- فهکولینیت هه فچهرخ و پیفانی -

الدراسات الوصفية والمعيارية :-

گرنگترین جودایا دنافهرا فهکولینیت زمانهوانییت
هه فچهرخ و پیفانی دا هه ی نهو بوو کو دهمی فهکولهرهکی دفا
فهکولینهکا زمانهوانیا هه فچهرخ ل سهر (زمانهکی تاییهتی یان

ژکومه لهکا تیکستیت زمانهکی تاییهتی) بکهت، دا ل دویف
به ریخودانا خو یا راسته و خو بو وی زمانی هه می - سه خله تیت
وی دیارکته و فهکولینا خو ل سهر وان تیبینیت خرفه کرین ئا فا
کهت دویر ژهندی کو فهکولهری (حوکمی) خو یی تاییهتی
دانابایه سهر لایهکی ژلاییت وی زمانی و گوته؛ ئەف لایه نه یی
راسته یان یی چهوته یان یی جوانه یان یی کریته و... هتد .
ئارمانجا فهکولینیت پیفانی - معیاری - ژی دانانا ژمارهکا
یاسایا بوو بو زمانهکی کو کاریی وان یاسا دوی زمانی دا نهو بوو
راستهکی دیاریکهن، نهو نهو راستیا کو پیدفی به ل نهجامی
دوماهی گه هشتینی بکار بینن ههروهها چهوتیی ژی دیار
بکه نهو چهوتیا پیدفی به بهیته دیارگری و وارلینان . به لی ئەف
تشتی هاتیه دیارگری چ جارا ژبو هویهکا زمانهوانی یا خو ری
روینه ددا و باهرا پتر جارا ئەفان جوړه رویدانا دزمانهکی
وهسادا رویددا کو وی زمانی پایهکی - جههکی - ئایینی یان
(سیاسی) یان کومه لایهتی ل دهمی فهکولهر هه با . بو فی چهندی
(دی سوسور) خو یا دکهت؛ کو ژلای پیکهاتنا دنگاهه دنگیت
ههر زمانهکی تاییهتی بو وی زمانی دراستن ئو هه می زمان
ژلای پیکهاتنا دنگاهه دتیرن و پیوستیا خو پردکن . ههروهها
(دی سوسور) ته نکید ل سهرهندی کریه کو فهکولهر
فهکولینیت هه فچهرخ و پیفانی دانانا پیفانیت پیدفی به
دناخافتن یا دروست بیت و دروست بهیته بکارئینان .

فهکولینیت هه فچهرخ ل سهر (یهکه - وحده -) و
په یوهندی دنافهرا زمانی و دورهیلی دا ههین دهینه کرن ئو چ
نهو په یوهندی دمیژوویی بن یان دهه فچهرخ بن - متعاصره - .
فهکولینیت پیفانی ژی ئارمانجهکا (عمه لی) هه یه،
نه وژی فیرگری وگریدانا خه لکی به ب وان ریک و دهربرینا فه
نه ویت دهینه هژمارتن کو دراستن و قه دهغه کرنا وان ریکایه
نه ویت دهینه هژمارتن کو دچهوتن^(۱۸)

۳- پشتی (دی سوسور) ی :-

ل سالاً (۱۹۱۶) ی، ئانکوسی سالاً پشتی مرنا زانا (دی
سوسور) ی دوو قوتابینیت وی (چالیس بالی و نه لبرت سیکاهی
نه ویت ل دوماهی بوینه تاگریت وی وانیت وی (بیریت وی)
دکتیبهکی دا، بنافی (وانه ژانستی زمانهوانی گشتی - Cours

de Linguistic generar) به لافه کړن و ژنه جامی به لافبوونا وان بيرا بزافا (بزوتنهوا) زمانه وانیا نوی ل جیهانی دستپیکر، به لاف دفتیت دستتی بو هندی رابکیشین کو بیریت (دی سوسور) ی ل جیهانی دهنگفهدانا خو یا دروست نه دیت هه تا پشتی دهمه کی دریز دو زمانیت مه زن ل نیکه تیا سو فیت بسه ر کویراتیا بیریت (دی سوسور) ی هه لبوون، نه ف دوو زمانیه ژی (نه میر نیکولای تروپتسکووی ۱۸۹۰-۱۹۳۸) دانه ری زانستی فونولوژیا نوی و هه قالی وی (رومان جاکوبسن ۱۸۹۶ - ۱۹۸۳) بوون، پشتی فان هه ردوو زانا بیریت (دی سوسور) ی رونکرین بهایی راست و دروستی وان هزرو بيرا هاته زانین و به ری زانا که فته کتیا وی یا نافبری و هرگیرانیت وی ژمانی (فه رمنسی) بو سه ر گه له ک زمانیت دی هاتنه کړن و نیکه مین و هرگیران کتیبی بو سه ر زمانی (یابانی) بوو هه رچه نده لوی دهمی و هرگیران بو سه ر زمانه کی ناسیایی و چ په یوهندی بزمانیت هندو - نوروپی و جیرمانی و رومانسی فه نه ی تشته کی کیم بوو.

پشتی به لافه بوونا کتیا (دی سوسور) ل گه له ک و لاتان، گه له ک گه نکه شه و رونکر ل دوو مه رم و واتانیت وی کتیبی هاتنه کړن و ژوان هزرو بيرا گه له ک قوتابخانیت زمانه وانیا سه ری خو هلا، وکی (قوتابخانا جنیف) ل سالاً (۱۹۴۰) ی، کونهو دبیزنی (خه له کا سوسیر) و ژسالاً (۱۹۴۱) ی و مره گو قارا و مرزیا گرنک (کراسات سوسیر) دهیته به لاف کړن. هه روه ها ژ نه جامی بیریت وی (خه له کا پراگ) و (خه له کا کوپنهاگن) هاتنه دانان، هه روه ها وان بيرا کاره کی مه زن و کویر ل سه ر دامه زانندا (ریبازی بونیا تگه ری - المنهج البنیوی - Struc-turalism) هه بوو، نه فه و فی ریبازی هاتیه مهیدانی کاری خو نه ته نها دبواری زمانه وانیا دا هه بوو، به لکی دگه له ک بواریت زانستیت مروفایه تیت دی تر دا هه بوو وکی زانستی نه نثرو پولوژیایی و هه روه ها نه دهمی ژی.

سی:-

قوتابخانا بونیاتگه ری:-

۱- دامه زانندا قوتابخانا بونیاتگه رییا نه میرکی:-

ب- نوام چومسکی:-

۱- دامه زانندا قوتابخانا بونیاتگه رییا نه میرکی:-

پیدفیاتیت ژیا نا خه لکی ل نه میرکا بگشتی و پیدفیاتیا وان بتاییه تی فه کوله ر پالدا ن بو دانا نا ریبازیت ل بار - مناسب - بو فه کولینا کومه له کا مه زن ژ زمانیت نیزیکی وان - نانکو زمانیت هندویت سور -، چونکی نه میرکی دپیدفی فی چه ندی بوون و ژیارا وان ل گه ل وان میلله تا دخاسته هندی، ژبه ر فان نه گه را زمانه وانیت نه میرکی تیکستیت جورا و جور ژ زمانیت وان میلله تا ریزکرن و تومارکرن، پشتی فی کومکرنی هه ولدا ری ک و یاساییت پیکه اتن و دهر برینی دوان زمانادا بزانتن نو هه ر نه ف تشته بو پالفه دهره کی به یز کو ریبازیت (وهسفی) بناوا یه کی ری ک و پیک جهی خو ل ده ف فه کوله را بگرن و پینش بکه فن^(۸).

هه روه ها دابرینا نه میرکی ژ رهوشه نبیریا نوروپی بشیومکی راسته وخو و به ردهوام ژبه ر نا گه را رویدانا جه نکیت جیهانی، نه فه ژی ل گه ل نه ویت پیشی بوونه پالپشته ک بو زمانه وانیت نه میرکی کو هه تا راده کی ریبازیت خوینت تاییه تی دبواری زمانه وانیا دا هه بن، نول دو ماهی نه وریباز پینش بکه فن، هه روه ها نی ک ژ هویت پینشکه فتنا فه کولینیت زمانه وانیا ل نه میرکا نه بوو کو کومه له کا زمانه وانیت زیره ک په یدا بوون و هه تا راده کی نه ف زانایه ل ژیر کارلیکرن بیریت (دی سوسور) ی رابوون و سو د ژبیریت وی و هرگرت بو فه کولینیت خو. بقی ناوایی هاتیه به حسکرن نافی هژماره کا زانا ل نه میرکا دیار بوو وکی (نه دوار سابیر ۱۸۴۸-۱۹۳۹) ی و (لیونیرد بلومفیلد ۱۸۸۷-۱۹۴۹) ی نو شانازی بو (بلومفیلد) ی دزفیریت بو سه ر نیخستنا زانستی زمانه وانیا نه میرکی ژناف فه کولینیت زمانه وانیت نوروپی، کو نه فی زانای سروشته کی تاییه تی دا زمانه وانیا نه میرکی پشتی دانا نا وی بو تیوری (زمانه وانیا تاییه تی) و (قوتابخانا زمانه وانیا نه میرکی) نه و قوتابخانا هاتیه نیاسین ب (قوتابخانا بونیاتگه ری یا نه میرکی) و کومه له کا زمانه وانیت زیره ک سه ری خو تیدا هلا ای مینا زانا (بایک) ی و (زلیگ هاریز ۱۹۰۹ - ...) ی نو زمانه وانیا ژه میا نافدارتر سه ری خو ل فی قوتابخانی هلا ای و ژوان جودا بووی - انشق - لاهمکی نه میرکی بوو بنافی (نوام چومسکی) کو نه فی زانای سه رکیشیا (ریبازی گو رینکاری) کر.

ب- نوام چومسکی - Chomsky - ۱۹۲۸ - ...:-

(چومسکی) ل سالاً (۱۹۲۸) نى ل باؤيرى (فيلادلفيا) هاتيه دنيائى و نهول ئەميركا دؤيت ، ل سالاً (۱۹۵۷) نى (چومسكى) ناما خويا بناف و دهنك (پنكهاٲنيت گراماتيكي - البنى النحوية - Syntactic Structures) به لافكر نو هەر دوى نامى دا هژمارهكا بيريت زمانه و نينيت نوى پيشكەش كرن، ژه ژى گوٲنه ئەف كاريت (چومسكى) دهينه هژمارتن مه سترين گوهورين دمئزويوا زانستى زمانه وانى دا.

(چومسكى) پينگافه كا مەزن ل سەر وان فه كولينيت زمانه وانينيت زانا ل بهرى وى كرين هافيت ئەو فه كولينيت زمان بدياردهكا گشتى داناي و ژمروفى جودا كرى، (چومسكى) بيچه وانەى وان زانا دياردا زمانى ژمروفى جودانه كرو ئاشكە راكر كو ئەف ديارده بمروفى فه يا گریدايه گریدانه كا پته و ته و او، ههروهه ئەف ديارده ل گەل مروفى يه و ناييت ژ چ لاييت دى فه بهيته ته ماشه كرن (واته دوير ژمروفى نه هيته ته ماشه كرن)، هه ره ئەفه ژى دبیته ئەگه رهك كو باومرى ب چ كارليكرنيت ديتر نه هيته كرن دوير ژفى كوژى و هه ره ئەنجامه كنى دوير ژفى بوارى - مه جالى - ديارببيت دى كيماسى تيدا هه بيت .

بو قى چەندى (چومسكى) دقه كولينا خودا ل سەر كه رستيت زمانينيت بهيستى و نقيسى نه راو مستاو چه وتيا مەزن دى رهنگى بهرى خودانى دا بقى ئاوايى دياركر؛ هه ره مروفه كنى ته و او بزمانه كى دئاخفيت و دهره گافه كنى دا دشيت گه له ك رستا دهربريت و وهرگريت ژى يان دژمارهكا بى سنورا رستا بگه هيت ئەو رستيت ل بهرى وى دهمى نه دهربرين يان نه بهيستين، ئەف كرياتره هه مى دروست دبیت بى مروف بدمه هزار خو كو ژنوى دهست پافيتته وى كرياتى يان بى راببيت . هه ره ئەف تشته بو ئەگه رهندي (چومسكى) قى بريارى بدمت كو هه ره كه سه كى شيانهك دجوانكاريا زمانى دا هه يه و هه ره ئەف تشته يه ريكتى بو وى كه سى خو ش دكهت بو دروستكرن و بهيستنا رستيت نوى و ژنوى هاتين دروستكرن كو هيتشتا بهرى هينگى نه بهيستين، ههروهه هه ره ئەف تشته بو (چومسكى) پالداى كومه له كا پسيارا بهلشكيفيت كول بهرى وى دقه كولينيت زمانه وانى دا نه هاتبوونه هلشكافتن دهربارهى كادى چ دهزرا مروفى دا رويدهت دهمى رستيت زمانى دروست دبن يان مروف دوان

رستا دگه هيت و ئەو پينگافيت بيريت - ميشكى - نه هايزخوييت مروفى - اللاشعورية - ل گەل وان كارليكرنيت زمانى پهيدا دبن چنه ..! ئو پاشى كانى په يومندى يا وان كارليكرنا برويدانيت زمانى فه چى يه ؟.

ئەف ريبازى (چومسكى) ئينايه مهيدانى دهينه نياسين ب (ريبازى گوڤينكارى - ريبازى بوٲناتگه رى) ... هوسا، ل سەر دهستى (چومسكى) و هه قاليت وى زانستى زمانه وانى ژوى چارچويفى (دى سوسور)ى بو داناي (كو زمان دياردهكا كومه لايه تى يه) دهركه فته مهيدانه كا به رفره هتر، ههروهه ئەو پيناسا بناف و دهنكا بو زمانى هاتيه كرن (كو زمان دياردهكا كومه لايه تى يه) ل بهرچافى زانا و پسپوريت زانستى زمانه وانى بو پيناسه كا سادمو ساكار و ئيدى زمانه وانا باومرى بقى ريبازى نه ئينا .

ل گەل قى چەندى گيانه كى فلسه فى جهى خو دقه كولينيت زمانه وانى دا كر، چونكى گريمانه كا سه رهكى دقه كولينيت زمانه وانى دا پهيدا بو ئەو ژى ئەو بوو: (كول دويف هه ياتى يا ميشكى زمان ژى هه يه).

ئو هه ره ژفى دهستپيكرنى دقى چاخى دا چاره كا دى سه رهلدا نا بيريت ديكراتى (النزعة الديكراتية) بسه ره فه كولينيت زمانه وانى دا زال بوو^(۲).

(دوماهى)

چار :-

بهراويزو ژيدەر :-

- ۱- بهراويز :- ۱- ژيدهرت عه ربهى و وهرگجراى سه ر زمانى عه ربهى .
- ۲- ژيدەر :- ب- ژيدهرت ئنگليزى .

۱- بهراويز :-

- ۱- فى علم اللغة ، غالب المطلبى ، ل ۱۰ .
- ۲- مدخل الى علم اللغة ، محمد حسن عبدالعزيز ، ل ۲۴۷ .
- ۳- هه لبهت ئەف پينگافه هه مى بهرى وى دهمى نه كو سنوور بو زانستى زمانه وانى بهينه دانان .
- ۴- محاضرات فى علم اللغة العام ، فردينان دى سوسور ، ل ۱۹ .
- ۵- سهيدا عه لانه ددين سه جادى زاواوى (زانينى كروكى زمان) به رامبه ر (فقه اللغة - فيلولوژى) بكارئينايه ، دكوٲارا خودا (زانينى كروكى زمان ل ۲۷ ، گوڤارى كوردى زانيارى كورد، ژماره (۵) ، سالاً ۱۹۷۷ .
- ۶- محاضرات فى علم اللغة العام ، فردينان دى سوسور ، ل ۱۹
- ۷- هه مان ژيدەر ، ل ۲۰-۲۱ .

- ۸- هه‌مان ژیدەر، ل ۲۱.
- ۹- هه‌مان ژیدەر، ل ۲۲.
- ۱۰- هه‌مان ژیدەر، ل ۲۲.
- ۱۱- قواعد المنهج في علم الاجتماع، اميل دوركايم، ل ۲۳-۲۴.
- ۱۲- محاضرات في علم اللغة العام، فردينان دى سوسور، ل ۳-۴، مقدمة المترجم.
- ۱۳- قواعد المنهج في علم الاجتماع، اميل دوركايم، ل ۵۱-۵۲.
- ۱۴- Dinneen, An Introduction to general Linguistics, P.196.
- ۱۵- هه‌مان ژیدەر، ل ۱۹۸ - ۱۹۹.
- ۱۶- اللغة والتطور، د. عبدالرحمن ايوب، ل ۶۰.
- ۱۷- مدخل الى علم اللغة، د. محمد حسن عبدالعزیز، ل ۲۰۵.
- ۱۸- اللغة والتطور، د. عبدالرحمن ايوب، ل ۷۰-۷۱.
- ۱۹- في علم اللغة، د. غالب المطليبي، ل ۲۲.
- ۲۰- ومكى هاتيه دياركرن جومسكى سهركيشن ريبيازى گورينكارى بوو ئويى ئيكنى بوو بنجيني فى ريبيازى دانايو گرنگيا وي دياركرى و جومسكى دفى ريبيازى خودا پشت ببيريت (ديكارت)ى دبهستيت بتاييهتى وي گوتنا (ديكارت)ى ئەوا بناف و دمنگ ئەز هزر دكەم كەواتە ئەزىن ههيم (كائتم) «كو ومكى زاراف ئەف گوتنه هاتيه ناسين ب (كوجيتو ديكارت) كو كورتيا وي ئەوه (هزر زمانى بريغه دبهت) ب پىچه‌وانه‌ى ئەويت دگوت (زمان هزرى بريغه دبهت) ومكى زانا (ورف - Whorf) ى دگريمانا خودا پشتەفانيا فى لاي كرى.
- ۲- ژیدەر:-
- ۱- ژیدهریت عه‌رمى و وهرگىزای سه‌رژمى عه‌رمى:-
- ۱- دوركايم (اميل)، قواعد المنهج في علم الاجتماع، ت: د. محمود قاسم، مكتبة النهضة المصرية، ۱۹۶۱.
- ۲- ايوب (د عبدالرحمن)، اللغة والتطور، معهد الدراسات العربية، ۱۹۶۹.
- ۳- مونيڭ (جورج)، تاريخ علم اللغة، ت: د. بدرالدين قاسم، دمشق، ۱۹۷۳.
- ۴- كريستال، التعريف بعلم اللغة، ت: د. حلمي خليل، الهيئة العامة للكتاب، الاسكندرية...
- ۵- خرما (د. نايف)، اعضاء علم اللغويات المعاصرة، عالم المعرفة (۹) الكويت، ۱۹۷۸.
- ۶- حجازي (محمود فهمي)، مدخل الى علم اللغة، القاهرة، دار الثقافة والنشر (ط)، ۱۹۷۸.
- ۷- حسن (د. تمام)، مناهج البحث في اللغة، دار الثقافة، القاهرة، ۱۹۷۹.
- ۸- زكريا (د. ميشال)، اللسانية (علم اللغة الحديث) المبادئ والاعلام، بيروت، ۱۹۸۳.
- ۹- عبدالعزیز (د. محمد حسن)، مدخل الى علم اللغة، دار النمر للطباعة، القاهرة، ۱۹۸۳.
- ۱۰- دى سوسور (فردينان)، محاضرات في علم اللغة العام، ت: د. يوثيل يوسف عزيز، آفاق عربية، بغداد، ۱۹۸۵.
- ۱۱- المطليبي (د. غالب)، في علم اللغة، الموسوعة الصغيرة، بغداد، ۱۹۸۶.
- ۱۲- زوين (د. علي)، منهج البحث اللغوي بين التراث وعلم اللغة الحديث، بغداد، ۱۹۸۶.
- ۱۳- جومسكى (نوم)، البنئ النحوية، ت: د. يوثيل يوسف عزيز، بغداد، ۱۹۸۷.
- ب - ژیدهریت ئنگليزى:-
- 1- F.P. Dinneen, An Introduction to general Linguistics, Holt, Rinehar dnd Winston, Newyork, 1971.
- 2- V. Fromkin and R. Rodman, An Introduction to Language, Secondt edition, Holt, Rinehart and Winston, 1978.

دهوك / ۱۹۸۱

بۆ ئاڭدارى

ئاڭدارى كوردىن كە تابلوكە هى ئەو نىيە نىمە لە و كاتەى داواى لى بووردن لە كاك «اسماعيل» ددكەين بۆ ئەم هەلەيه: لە هه‌مان كاتدا هيوادارين خاوهنى راستە‌قىنه‌ى تابلوكە «ئوهنديمان بيۆد بكات و، ناوو ناوينيشانى ته‌واوت خويمان بو بۆزسى.

سوپاسى كاك «اسماعيل خياط» ددكەين كە زوو به‌زوو ئاڭدارى كوردىن، داواى لى بووردنیش له‌ خويته‌ره‌ نازيزه‌كانمان ده‌كەين بۆ ئەم هەلەيه‌ى كە رووى داوه‌.

كاروان

له‌ به‌رگى يه‌كەمى ژماره‌ «۸۷»مى «كاروان»دا تابلوى هونه‌رمه‌نديكمان بلاوكردۆته‌وه‌، تابلوكه‌مان داوته‌ پال براى هونه‌رمه‌ند كاك «اسماعيل خياط»: ئەوه‌ى راستى بى ئەم هەلەيه‌ له‌وه‌ هاتوو كه‌ چەند سالىك پيش ئىستا به‌ «سلايد» وينەى كۆمه‌له‌ تابلۆيه‌كى هونه‌رمه‌ندانى كورد گىرابوو، «سلايد» كان ژماره‌يان بۆ دانراوه‌و ليسته‌يه‌كيان بۆ كراوه‌، به‌رامبه‌ر به‌و ژماره‌يه‌ ناوى كاك «اسماعيل» دانراوه‌، ئەوه‌بو داواى بلاو بوونه‌وه‌ى ئەو ژماره‌يه‌ كاك «اسماعيل» په‌يوه‌ندى پيوه‌ كوردىن و